

ظرفیت‌های سواحل جنوب شرقی ایران (مکران)

این مقاله تلاش دارد جایگاه سواحل جنوب شرق (سواحل مکران) را که بندر چابهار نیز در آن واقع شده است از منظر استراتژیک و ژئواکونومیک بررسی نموده و به تبیین مزیت‌های سیاسی-اقتصادی این منطقه برای جمهوری اسلامی ایران بپردازد.

باوجود پتانسیل‌های بسیار گسترده سواحل جنوب شرقی کشور، در طی دهه‌های اخیر به دلیل تمرکز بیشتر بر بنادر و سواحل خلیج فارس، از قابلیت‌های این سواحل، استفاده مطلوب نشده است، حال آنکه توسعه آینده کشور و به‌ویژه در نیمه شرقی تا حد زیادی منوط به شناخت بهینه از کارکردها و ظرفیت‌های این منطقه است. این الزام زمانی پررنگ‌تر شد که رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز تأکیدات فراوانی بر استفاده از ظرفیت‌های سواحل مکران در مسیر پیشرفت کشور ایراد نمودند و در مقاطع مختلف بر اهمیت این منطقه تصریح کرده و آن را به‌مثابه گنجی عظیم برای کشور دانستند و بر ضرورت رسیدگی مسئولان و تلاش برای توسعه و استفاده از ظرفیت این سواحل، توصیه نمایند.

ایران به دلیل برخورداری از منابع فراوان انرژی، نزدیکی جغرافیایی به دریاهای آزاد، سواحل مناسب برای تأسیس بندر و تأسیسات نفتی و ... دارای جایگاه انحصاری در تأمین انرژی و انتقال کالا برای کشورهای منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای است و در این ارتباط سواحل جنوب شرق ایران (سواحل مکران) از اهمیت بیشتری نسبت به سایر مناطق ایران برخوردارند. وجود برخی سواحل صخره‌ای، نوع، شکل و ویژگی‌های بیشتر سواحل مکران به نحوی است که برای ایجاد بنادر ساحلی مناسب هست. باوجود پتانسیل‌های بسیار گسترده سواحل جنوب شرقی کشور، در طی دهه‌های اخیر به دلیل تمرکز بیشتر بر بنادر و سواحل خلیج فارس، از قابلیت‌های این سواحل، استفاده مطلوب نشده است، حال آنکه توسعه آینده کشور و به‌ویژه در نیمه شرقی تا حد زیادی منوط به شناخت بهینه از کارکردها و ظرفیت‌های این منطقه است. این الزام زمانی پررنگ‌تر شد که رهبر معظم انقلاب اسلامی نیز تأکیدات فراوانی بر استفاده از ظرفیت‌های سواحل مکران در مسیر پیشرفت کشور ایراد نمودند و در مقاطع مختلف بر اهمیت این منطقه تصریح کرده و آن را به‌مثابه گنجی عظیم برای کشور دانستند و بر ضرورت رسیدگی مسئولان و تلاش برای توسعه و استفاده از ظرفیت این سواحل، توصیه نمایند.

با توجه به سفر عباس آخوندی، وزیر راه و شهرسازی، به دهلی‌نو پایتخت هند، در نیمه‌ی شهریور 1397 و اظهاراتش مبنی بر اینکه پروژه مدیریت و توسعه بندر تجاری چابهار، در یک قرارداد موقت به یک شرکت هندی واگذار خواهد شد، قراردادی که نتیجه دیدار و مذاکرات حسن روحانی در هند در ماه مه سال ۲۰۱۶ میلادی و متعاقب آن، توافقنامه سرمایه‌گذاری 500 میلیون دلاری این کشور آسیایی با ایران، جهت تکمیل بندر چابهار، بوده است. با این بهانه، این مقاله تلاش دارد جایگاه سواحل جنوب شرق (سواحل مکران) را که بندر چابهار نیز در آن واقع شده است از منظر استراتژیک و ژئواکونومیک بررسی نموده و به تبیین مزیت‌های سیاسی-اقتصادی این منطقه برای جمهوری اسلامی ایران بپردازد تا نتایج برآمده، به بهره‌گیری هرچه بهینه‌تر از مزیت‌ها و ظرفیت‌های این منطقه در راستای توسعه و رونق اقتصادی آن منطقه و بالطبع کشور و طراحی و برنامه‌ریزی سیاست‌های کارآمد در آینده، منتج گردد.

- مزیت اقتصادی ناشی از دسترسی ایران به اقیانوس هند و آب‌های آزاد

سواحل مکران، دروازه ورود ایران به اقیانوس هند و تجارت جهانی است و این موقعیت ژئوپلیتیکی، یک مزیت اقتصادی قابل توجه است که حجم بزرگی از مبادلات جهانی کالا و اقتصادی را متوجه این منطقه می‌گرداند و جمهوری اسلامی می‌تواند با اهتمام دولتمردان در مسیر توسعه پایدار با تکیه بر این مزیت، نقش محوری خود را در خلیج فارس، دریای عمان و اقیانوس هند بازیابی کند و در حجم عظیم مبادلات کالا و ترانزیت انرژی جهانی و آثار گسترده توسعه اقتصادی، سیاسی و اجتماعی سهم گردد و منافع ملی و امنیت پایدار اقتصادی را به ارمغان آورد.

– مزیت اقتصادی ناشی از ترانزیت، انتقال انرژی و تجارت

محل واقع شدن سواحل جنوب شرق ایران و دسترسی آن به کریدورهای بزرگ تجاری دنیا و مسیرهای بزرگ ترانزیت کالا و انرژی به اروپا، کشورهای مدیترانه و هندوستان، نظیر کریدور ترانزیتی شمال جنوب، گذرنده از ایران و کریدور ترانزیتی هند، ایران و افغانستان که در بحث مسیرهای انتقال کالا و مواد غذایی قابل توجه است، از پتانسیل‌های اقتصادی این منطقه است.

در مجموع، قرار گرفتن سواحل مکران در مسیر کریدورهای شمال جنوب و نیز قرار گرفتن در مسیر انتقال انرژی امکانات بالقوه این منطقه برای جمهوری اسلامی است که می‌بایست این فرصت را به امکانات بالفعل تبدیل کند. چنانچه این ظرفیت اخیراً در قراردادی تحت عنوان کریدور حمل‌ونقل میان ایران افغانستان و هند مورد توجه قرار گرفت. از سوی دیگر با توجه به پتانسیل و توانمندی‌های ایران در این عرصه و این که از ترانزیت به عنوان صنعتی نو یاد می‌شود، حوزه‌ی نفوذ میان‌قاره‌ای سواحل مکران و قرار گرفتن این منطقه در مسیر کشتی‌های تجاری قول پیکر و مزیت‌های اقتصادی برآمده از آن، می‌تواند قدرت کشتیرانی دریایی ایران را نیز تقویت نماید و افزایش قدرت کشتیرانی حجم تبادلات و طراز تجاری را در گمرکات افزایش خواهد داد که این نیز خود مزیت اقتصادی محسوب می‌گردد. علاوه بر این موارد، موقعیت استراتژیکی جغرافیایی ایران در منطقه جنوب شرق و سواحل مکران این قابلیت را دارد که درآمد حاصله از ترانزیت کالا، پس از نفت و گاز به عنوان یکی از اصلی‌ترین منابع درآمدی کشور مورد توجه قرار گیرد و موقعیت استراتژیک کشور در سواحل مکران را باید دروازه‌های ارتباط با اقتصادی کشورهای محصور در خشکی آسیای مرکزی، قفقاز و دروازه ورود به اروپا دانست.

– مزیت‌های سیاسی سواحل مکران

سواحل جنوب شرق (مکران) به لحاظ جایگاه سیاسی می‌تواند در اتخاذ استراتژی‌ها، دکترین و راهبردهای سیاسی – امنیتی جمهوری اسلامی، نقش ویژه‌ای برای کشور در نظام بین‌الملل ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک قابل توجهی در فعالیت‌های سیاسی – نظامی برخوردار نماید. این مزیت‌ها عبارتند از:

– مزیت ناشی از کریدور شمال – جنوب

باید گفت موقعیت خاص ژئوپلیتیکی ایران به گونه‌ای است که با عبور لوله‌های نفت و گاز از خاک ایران، منجر به گسترده‌تر شدن همکاری‌های سیاسی این کشور با جمهوری‌های شرقی و جنوب شرقی آسیا و هندو پاکستان باشد که همانا همکاری‌های بخش انرژی، همگرایی سیاسی را به دنبال دارد که نهایتاً منجر به یکپارچگی ژئوپلیتیکی ایران در این حوزه خواهد شد. همچنین تأکید بر همکاری‌های انرژی و اقتصادی و هماهنگی‌های وسیع سیاسی می‌تواند زمینه‌ساز اعتمادسازی‌های عمیق در منطقه گردد و این مسئله امنیت پایدار را ایجاد خواهد نمود.

– کنترل بر مسیرهای استراتژیک منطقه

فضای ژئوپلیتیک هر کشور تحت تأثیر عوامل مختلف و کارکردهای آن‌ها، می‌تواند در طیفی از شرایط کاملاً مساعد تا شرایط نامساعد قرار داشته باشد. بازیگران ملی، منطقه‌ای و بین‌المللی تحت تأثیر اهداف خاص خود می‌کوشند محیط ژئوپلیتیک یک کشور را تعریف و تبیین نمایند. دریای عمان جزء حوزه‌ی استراتژیک اقیانوس هند بوده که به عنوان یکی از پنج حوزه‌ی استراتژیک جهان شناخته می‌شود و روزانه میلیون‌ها بشکه‌ی نفت و حجم وسیعی از کالا و سرمایه از طریق آن مبادله می‌شود. (حافظ نیا، رومینا، 1384: 14) لذا حضور در مرز آبی کرانه‌های عمان و تسلط بر یکی از مهم‌ترین و استراتژیک‌ترین راه‌های آبی جهان، کنترل ایران را در مبادی ورودی خلیج فارس و اقیانوس هند تضمین می‌نماید و از طریق تجمع منافع دیگران، در این ارتباط به تولید امنیت از طریق همکاری‌های بین‌المللی، هزینه تأمین امنیت این منطقه را بر عهده دیگران قرار می‌دهد و این یک مزیت سیاسی – امنیتی برای جمهوری اسلامی

- جایگزینی تنگه‌ی هرمز

با توجه به اینکه در شرایط کنونی خلیج فارس تنها راه ارتباطی ایران به دنیای خارج است. ساختار ارتباطی ایران از مرکز ایران به سوی داخل خلیج فارس و از خلیج فارس به سمت خارج آن هست یعنی ایران از طریق خلیج فارس و تنگنای تنگه‌ی هرمز با سیستم جهانی پیوند می خورد. تنگه‌ی هرمز در حال حاضر به عنوان عامل قدرت برای ایران محسوب نمی گردد بلکه عامل ضعف قدرت ملی ایران است. زیرا ایران وابسته ترین کشور منطقه به تنگه‌ی هرمز است و 100% صادرات انرژی فسیلی ایران و بیش از 80% صادرات واردات آن از طریق مسیر فوق الذکر انجام می شود. بنابراین در شرایط بروز محاصره دریایی و تهدید امنیت تنگه‌ی هرمز، ایران به شدت آسیب پذیر خواهد بود. از این رو سواحل جنوب شرق ایران پتانسیل مناسبی برای خروج ایران از تنگنای ارتباطی دریایی محسوب می شود. از سوی دیگر، ایران از جهات مختلف با تهدیدات متعدد روبرو است. بنابراین سواحل دریای عمان منطقه‌ی امن تری جهت خروج نسبی ایران از تهدیدات موجود و تهدیدات مفروض است مشروط بر اینکه تحولی در ساختار فضایی حمل و نقل کشور بر اساس طرح پیشنهادی انجام پذیرد.

- افزایش قدرت دریایی ایران

جنوب شرق ایران به لحاظ جایگاه نظامی می تواند در اتخاذ استراتژی های بحری، نقش ویژه ای برای ایران ایفا نماید و آن را از توان و قابلیت تحرک میان اقیانوسی در فعالیت های نظامی برخوردار نماید. ایران از طریق این عرصه ی آبی می تواند به یک قدرت نظامی با حوزه عملکرد میان اقیانوسی تبدیل شود و از حوضچه ی خلیج فارس خود را بیرون بکشد. چراکه حوضچه ی خلیج فارس امکان تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی را فراهم نمی کند. ولی دریای عمان و اقیانوس هند چنین امکانی را برای ایران دارا می باشند. (حافظ نیا، رومینا، 1384: 11) ایران از طریق این عرصه ی آبی می تواند به یک قدرت نظامی با حوزه ی عملکرد میان اقیانوسی تبدیل شود و از حوضچه ی خلیج فارس خود را بیرون بکشد. چراکه حوضچه ی خلیج فارس امکان تبدیل شدن ایران به یک قدرت دریایی را فراهم نمی کند. ولی دریای مکران (عمان) و اقیانوس هند چنین امکانی را برای ایران فراهم می آورند. وجود پایگاه هوایی چابهار و توسعه ی آن همچنین رزمایش های دریایی ایران در خارج از آب های خلیج فارس می تواند قدرت نظارتی و کنترلی ایران را بر بخش شمالی اقیانوس هند افزایش دهد (زرقانی، قلی زاده، 1391: 6). لذا سواحل جنوب شرقی ایران به لحاظ جایگاه نظامی می تواند در اتخاذ استراتژی های فرا منطقه ای برای ایران تعیین کننده باشد و توان تحرک میان آب های اقیانوسی را به نیروی دریایی ایران ببخشد. این به معنای گسترش حوزه عملیات نظامی ایران، فراتر از حوضچه خلیج فارس و امکان تبدیل آن به یک قدرت دریایی استراتژیک است. چنانچه برگزاری رزمایش دریایی قوای نظامی ایران در سواحل جنوب شرق مکران نشان دهنده ی افزایش قدرت دریایی ایران است و بدین جهت، این ظرفیت، از جمله مزیت های سیاسی سواحل مکران به حساب می آید.

نتیجه

همان گونه که مشخص گردید، برخورداری منطقه جنوب شرق کشور از نعمت سواحل مناسب دریایی (سواحل مکران) نقش مهمی در ارتقاء جایگاه ژئوپلیتیکی، توسعه اقتصادی، سیاسی و امنیتی جمهوری اسلامی در نظام بین الملل دارد. سواحل مکران در جنوب شرقی ایران، به دلیل موقعیت و ویژگی های راهبردی که دارد از اهمیت زیادی برخوردار است، به طوری که این سواحل دارای قابلیت ها و توانمندی های ژئوپلیتیکی، ژئواستراتژیک و ژئواکونومیکی مهمی است. مزیت ها و فرصت های موجود و نهفته در این سواحل می تواند باعث تسریع روند توسعه و پیشرفت منطقه جنوب شرق ایران و نیز افزایش قدرت سیاسی-اقتصادی کشور گردد. این منطقه با دارا بودن فرصت های ژئوپلیتیکی، ژئواکونومیکی و ژئواستراتژیک، نیازمند وضع قوانین و اقدامات تسهیل و تسریع کننده به جهت بهره مندی از ظرفیت های فزاینده آن است. مزیت های اقتصادی و سیاسی این منطقه برای جمهوری اسلامی به حدی است که می تواند به عنوان حلقه اساسی زنجیره حمل و نقل، تجارت بین الملل، دروازه های مبادله انرژی، بار و مسافر دریا و خشکی و افزایش قدرت دریایی قلمداد گردد

و به موضوعی جذاب برای تولید ثروت و شکوفایی اقتصادی سیاسی و امنیتی برای کشور تبدیل گردد و ایران می‌تواند با بهره‌گیری از این مزیت‌ها و عقد قرارداد با کشورهای نظیر هند و پاکستان و چین و. منافع بسیاری را از این ظرفیت‌های ترانزیتی و حمل‌ونقلی و در کل مزیت اقتصادی این منطقه، به دست آورده و جایگاه سیاسی-اقتصادی خود را در سطوح منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای ارتقا بخشد. این مهم، مستلزم درک واقعیات و بهره‌گیری از مزیت‌های این منطقه می‌باشد. خوشبختانه قرارداد جدید ایران با کشور هند در حوزه مکران و بندر چابهار، نشان می‌دهد که این منطقه موردتوجه قرار گرفته است. در مجموع توسعه آینده کشور و به‌ویژه در نیمه شرقی کشور تا حد زیادی به موقعیت‌های جغرافیایی و ساحلی مکران وابسته است و این امر منوط به طراحی و برنامه‌ریزی سیاست‌های کارآمد و بهره‌گیری بهینه‌تر از ظرفیت‌های این منطقه است.

با اندکی تلخیص و اضافات برگرفته از شبکه مطالعات سیاست‌گذاری عمومی تاریخ انتشار 30 مهر 97

